

Paweł Podeszwa

podpaw@amu.edu.pl

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0002-4000-1660

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/BPTh.2023.005>

16 (2023) 1: 91–98

ISSN (print) 1689-5150

ISSN (online) 2450-7059

Karolina Olszewska, *Imperatywy jako narzędzia formacji chrześcijan w Apokalipsie św. Jana, Biblica et Patristica Thoruniensia. Series Monographiae 3. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2022, ss. 292. ISBN 978-83-231-4937-8*

Streszczenie. Recenzowana monografia K. Olszewskiej stanowi rzetelne studium imperatywów będących narzędziami formacji chrześcijan. Pomaga ono lepiej zrozumieć przesłanie Apokalipsy św. Jana oraz jej aktualność jako Księgi Kościoła i dla Kościoła. Potwierdza również niezwykły walor tekstu biblijnego, który służy nie tylko przekazaniu informacji, lecz także posiada moc formacyjną uczniów Jezusa. Wskazuje na konkretne sytuacje egzystencjalne wraz ze wszystkimi złożonymi konsekwencjami wydarzeń, jakie przeżywa wspólnota, kiedy to formacja jest niezbędna, aby Kościół pozostał wierny Chrystusowi i wyznawanej wierze. Uświadamia także postulat ciągłej autoformacji chrześcijan, przygotowującej do ostatecznego spotkania Oblubienicy Kościoła z Oblubieńcem Barankiem.

Abstract. The monograph under review by K. Olszewska represents a reliable study of imperatives that serve as tools for Christian formation. The text helps to better understand the message of the Book of Revelation and its relevance as a Book of the Church and for the Church. It also confirms the remarkable value of the biblical text, which not only conveys information but also possesses the formative power of Jesus' disciples. The study presents specific existential situations with all the complex consequences of the events experienced by the community, where formation is essential for the Church to remain faithful to Christ and the professed faith. It also emphasizes the demand for an ongoing process of Christian self-formation, preparing the faithful for the ultimate meeting of the Bride (the Church) with the Bridegroom (the Lamb).

Słowa kluczowe: Apokalipsa Janowa, eklezjologia, formacja chrześcijańska, teoria imperatywów, imperatywy formacyjne.

Keywords: the Apocalypse of John, ecclesiology, Christian formation, theory of imperatives, formative imperatives.

Apokalipsa Janowa budzi nieustające zainteresowanie biblistów, teologów, ale także wielu wiernych, którzy – przyjmując ją jako słowo Boże – odkrywają jej inspirujący charakter dla życia duchowego oraz głębszego rozumienia własnej tożsamości jako wyznawców Chrystusa ukrzyżowanego i zmartwychwstałego. Do wartościowych publikacji, które nie tylko rzetelnie wyjaśniają sam tekst biblijny, ale jednocześnie ukazują jego aktualne znaczenie dla współczesnego Kościoła, należy bez wątpienia zaliczyć książkę Karoliny Olszewskiej, wydaną przez Wydawnictwo Naukowe UMK w serii monografii „Biblica et Patristica Thoruniensia”.

W recenzowanej publikacji autorka podejmuje interesujące zagadnienie roli imperatywów jako narzędzi formacji wyznawców Jezusa w Apokalipsie. Analizując wszystkie wypowiedzi imperatywne w ostatniej Księdze Nowego Testamentu, dochodzi do wniosku, że 44 z 96 zostały „użyte w celu formacji wspólnoty” (s. 6). Celem monografii jest zatem ich omówienie oraz odpowiedź na trzy zasadnicze pytania: 1) Jaka jest rola imperatywów w sytuacji egzystencjalnej wspólnoty i kondycji życiowej ich odbiorców? 2) Kto jest formatorem wspólnoty? 3) Jaki będzie zamierzony i oczekiwany efekt formacji w przypadku zastosowania się do wezwań i ewentualnie jakie konsekwencje niesie ze sobą niezastosowanie się do nich?

Publikację otwiera „Wstęp” (s. 5–13), w którym autorka najpierw wyjaśnia motywy podjęcia zagadnienia oraz jasno i precyzyjnie określa cele badawcze. Następnie syntetycznie opisuje stan dotychczasowych badań „dotyczący imperatywów i ich występowania w Biblii greckiej, a szczególnie w Nowym Testamencie” (s. 6), dokumentując go odpowiednimi odsyłaczami bibliograficznymi. Po przywołaniu najważniejszych publikacji (R. Popowski), także tych dotyczących Apokalipsy (D. Kotecki, C. Manunza, P. Podeszwa, R. Bogacz) słusznie stwierdza, że zaproponowana tematyka imperatywów jako narzędzi formacji chrześcijan w Apokalipsie jest nowa i oryginalna, gdyż „zarówno w polskiej, jak i zagranicznej literaturze biblijnej, nie ma monografii, która łączyłaby zagadnienie imperatywów z formacją chrześcijańską w Ap” (s. 8–9). W kolejnej części „Wstępu” Olszewska opisuje obraną metodę: „Poddając egzegezie teksty Ap, przyjmuję, że księga ta przeszła długą drogę redakcji, jednak do analiz wykorzystam tekst Ap, jaki jest dostępny dzisiaj. Zastosuję zatem synchroniczne podejście do materiału. Zostanie on poddany analizie typu literackiego, polegającej na szukaniu sensu i znaczenia poszczególnych wyrazów, formuł, fraz i całych obrazów opartych na paralelach biblijnych, mikro- i makrokontekście w ramach księgi oraz terminologii czy strukturze. W niektórych analizach wykorzystam także metody

podejścia diachronicznego, takie jak: krytyka form, krytyka gatunków literackich czy krytyka historyczna” (s. 9). Autorka wskazuje także dwa zasadnicze klucze, którymi się posłuży w przedstawianiu imperatywów jako narzędzi formacji. Jak pisze, „1) analizując konkretną perykopę, będę stawiała pytania wynikające z rozumienia formacji jako procesu, w którym osoby są kształtowane przy pomocy odpowiednich narzędzi, ku określonemu celowi, a zatem: kto formuje?, kogo?, jakimi narzędziami i w jakim celu?; 2) kolejność stawiania tych pytań będzie wynikała każdorazowo ze struktury perykopy” (s. 10). Zaznacza także, że w swoich badaniach uwzględni strukturę Apokalipsy, zaproponowaną przez Ugo Vanniego, a zmodyfikowaną nieco przez Dariusza Koteckiego: prolog (1,1–8), część epistolarna (1,8–3,22), wizje (4,1–22,5), epilog (22,6–21). Następnie wymienia kryteria, które należy przyjąć, aby poprawnie interpretować Apokalipsę, zwłaszcza biorąc pod uwagę wszechobecny symbolizm Księgi i wszystkie wynikające z tego konsekwencje. Słusznie zwraca uwagę, że mamy w Apokalipsie do czynienia ze specyficzną relekturą Starego Testamentu, co wymaga także zastosowania analizy kanonicznej (kontekstualnej), uwzględniającej jedność Biblii. Trzeba zauważyć, że wszystkie przyjęte założenia są jak najbardziej słuszne i odpowiednie, a ich uwzględnienie wydaje się wręcz konieczne w rzetelnym studium egzegetycznym i teologicznym Apokalipsy Janowej. Ostatnia część „Wstępu” została poświęcona syntetycznej prezentacji struktury monografii oraz zawartości kolejnych jej rozdziałów.

Pierwszy rozdział, „Proces formacji w Piśmie Świętym” (s. 15–59), ma charakter wprowadzający i zgodnie z tytułem został poświęcony zagadnieniu formacji w Biblii. Autorka słusznie rozpoczyna od zdefiniowania samej „formacji” oraz kluczowych pytań, które towarzyszą temu procesowi: kto jest formatorem?; kogo dotyczy formacja?; jaki jest jej zasadniczy cel?; przy pomocy jakich narzędzi się dokonuje? Następnie został scharakteryzowany proces formacji w Starym Testamencie: Pięcioksiąg, księgi historyczne (dzieło deuteronomisty, kronikarza, księgi historyczno-dydaktyczne), księgi prorockie; księgi mądrościowe. W trzecim paragrafie natomiast to samo zagadnienie zostało ukazane w świetle Nowego Testamentu: księgi historyczne (Mk, Mt, Łk i Dz, J), księgi dydaktyczne (listy apostołskie), księga prorocka (Ap). Zaproponowane omówienie jest syntetyczne, bazujące na najbardziej reprezentatywnych tekstach poszczególnych tradycji biblijnych. Ponieważ autorka przywołuje szereg tekstów biblijnych, ich omówienie jest ogólne, choć zasadniczo wystarczające do uchwycenia specyfiki formacji w omawianych tradycjach biblijnych. W każdym razie autorka stara się na podstawie przytoczonych tekstów konsekwentnie odpowiadać na postawione

na początku pytania, odnoszące się do procesu formacji. Należy docenić także, że każdy punkt kończy się podsumowującą refleksją, która pozwala czytelnikowi zapamiętać najważniejsze wnioski z prowadzonych analiz. Pierwszy rozdział stanowi konieczne wprowadzenie w biblijne rozumienie formacji oraz pozwala ukazać zarówno ciągłość, jak i specyficzną nowość imperatywów formacyjnych Apokalipsy w kontekście całokształtu procesu formacyjnego obecnego w Piśmie Świętym.

Drugi rozdział, „Teoria imperatywów a imperatywy w Apokalipsie św. Jana” (s. 61–99), zawiera bardzo wartościową prezentację założeń teoretycznych, dotyczących czasowników w trybie rozkazującym. Autorka rozpoczyna od problematyki definicji (teorii) imperatywów i ich klasyfikacji (klasyczna, ze względu na diatezę, ze względu na podejście filozoficzno-logiczne). W trzecim paragrafie zostały natomiast omówione trudności w budowaniu teorii imperatywów: relacje pomiędzy trybem rozkazującym a innymi trybami, rozróżnienie pomiędzy imperatywami w aoryście a w czasie teraźniejszym (rozstrzygnięciu temu towarzyszy omówienie takich zagadnień, jak: teoria aspektu, paradygmat filozoficzno-logiczny i etnograficzno-opisowy oraz teoria relewancji), liczbą pojedynczą a mnogą, drugą a trzecią osobą, stroną czynną a stroną bierną. Po tej teoretycznej części poświęconej imperatywom w ogólności autorka wylicza wszystkie imperatywy występujące w Apokalipsie (razem jest ich 96). Z zestawienia wynika, „że wypowiedzi imperatywnych w sekcji listów (por. Ap 1,4–3,22) jest 33, w sekcji wizji (por. Ap 4,1–22,15) jest ich 57, a w epilogu (por. Ap 22,6–21) sześć” (s. 93). Następnie ustala, że zgodnie z przyjętymi kryteriami procesu formacyjnego, 44 imperatywy są skierowane do wspólnoty i mają charakter formacyjny. One będą przedmiotem szczególnego zainteresowania w kolejnych rozdziałach. Tę część publikacji zamykają wnioski z aplikacji teorii imperatywów do występujących wypowiedzi imperatywnych w Apokalipsie św. Jana. Rozważania teoretyczne wydają się jednak konieczne dla zrozumienia istoty samych imperatywów oraz ich znaczeń i ról, jakie mogą mieć w różnego rodzaju wypowiedziach. Autorka cytuje sporo fachowej literatury. Mimo że zagadnienie wydaje się bardzo teoretyczne, sposób prezentacji omawianych treści zasługuje na uznanie. Także sama analiza imperatywów w Apokalipsie jest poprawna i bardzo „przejrzysta”, także dzięki sporządzonym tabelom. Na uwagę zasługuje także ostatni punkt rozważań. Jest on co prawda bardzo syntetyczny, ale pozwala zrozumieć, w jaki sposób omówione wcześniej teorie imperatywów można zaaplikować do imperatywów Apokalipsy, aby ustalić ich znaczenie oraz funkcje formacyjne wspólnoty, do której są skierowane.

Kolejne dwa rozdziały stanowią zasadniczą część monografii, gdyż zawierają egzegezę imperatywów Apokalipsy, zgodnie z przyjętą strukturą Księgi.

Trzeci rozdział, „Imperatywy formacyjne w Ap 2,1–3,22” (s. 101–196), rozpoczyna się wprowadzeniem przedstawiającym podstawowe zagadnienia literackie, dotyczące Listów do siedmiu Kościołów Apokalipsy: symbolizm liczby siedem, gatunek literacki oraz charakterystyczna struktura poszczególnych Listów (adresat, autoprezentacja Jezusa, osąd, wezwanie szczegółowe, wezwanie ogólne, obietnice dla zwycięzcy). Struktura ta została następnie uwzględniona w analizie poszczególnych imperatywów formacyjnych, które pojawiają się w obrębie kolejnych Listów do Kościoła w: Efezie (2,1–7), Smyrnie (2,8–11), Pergamonie (2,12–17), Tiatyrze (2,18–29), Sardes (3,1–6), Filadelfii (3,7–13) i Laodycei (3,14–22). Trzeba zauważyć i docenić, że analiza poszczególnych imperatywów każdorazowo jest dobrze osadzona w kontekście Listów. Autorka nie zapomina o postawionych pytaniach badawczych, związanych z procesem formacji. Jak słusznie zauważa: „na interpretację wyrażeń imperatywnych ma wpływ zarówno osoba formatora, a także siedlisko życiowe adresatów” (s. 106), stąd najpierw skupia swoją uwagę na osobie formatora (autoprezentacja Jezusa), a następnie omawia sytuację wspólnoty, która podlega procesowi formacji, odsyłając czytelnika do uznanych monografii poświęconych tej problematyce (W. Barclay, R. Bogacz, C.J. Hemer, L. Jańczuk, E. Jastrzębowska, J. Klinkowski, E. Knapp, W.M. Ramsay, F. Sieg, R. Tkacz, S. Witkowski). Następnie ukazuje narzędzia formacji. W Listach do siedmiu Kościołów są to przede wszystkim wezwania szczegółowe. Autorka próbuje także dać odpowiedź na pytanie: dlaczego zostały użyte właśnie takie narzędzia formacji wobec konkretnego Kościoła? W końcowej części rozważań Olszewska wskazuje efekt zastosowania lub niezastosowania narzędzi formacji, którymi odpowiednio są nagroda lub kara. Taki sposób prowadzenia badań imperatywów, występujących w Listach do siedmiu Kościołów Apokalipsy, wyznacza także konsekwentnie zachowany schemat omówienia poszczególnych Listów, na który składają się cztery podparagrafy: 1) autoprezentacja Jezusa (podmiot formujący); 2) kondycja wspólnoty danego Kościoła; 3) wezwanie skierowane do Kościoła, zawierające imperatywy formacyjne; 4) efekt procesu formacji. Ostatni, dziewiąty paragraf trzeciego rozdziału poświęcony został omówieniu wezwania ogólnego: „Kto ma ucho do słuchania, niech usłyszy” (2,7.11.17.29; 3,6.13.22), powtarzającego się w każdym z siedmiu Listów do Kościołów. Przeprowadzona egzegeza jest rzeczowa i poprawna. Bazuje na analizie lingwistycznej (morfologia i syntaksa) oraz semantycznej, uwzględniającej perspektywę intertekstualną oraz intratekstualną. Charakterystycznym rysem prowadzonej egzegezy

poszczególnych Listów, co należy docenić i podkreślić, jest nie tyle całościowe ich wyjaśnienie, ale rzeczowa analiza bezpośrednich kontekstów literackich i teologicznych imperatywów formacyjnych, co jest całkowicie zgodne z tematem monografii i pytaniami badawczymi postawionymi na początku opracowania. Stawiane wnioski teologiczne są wyważone i poprawne.

Rozdział czwarty dedykowany jest drugiej części Apokalipsy, to znaczy wizjom, a także epilogowi Księgi. Nosi on tytuł: „Imperatywy formacyjne w Ap 4,1–22,21” (s. 252). Składa się z dziesięciu paragrafów, zawierających egzegezę następujących fragmentów: 1) opisu dwóch świadków, ich działalności, śmierci i wstąpienia do nieba (11,3–13); 2) wezwania do radości mieszkańców nieba (12,10–12); 3) zaproszenia do słuchania tego, kto ma ucho (13,9–10); 4) wezwania skierowanego do tego, kto ma rozum (13,18); 5) imperatywów adresowanych do siedzących na ziemi (14,6–7); 6) wypowiedzi imperatywnych do ludu Boga (18,4–8), 7) wezwania do nieba, świętych, apostołów i proroków (18,20); 8) wezwania do sług Boga (19,5); 9) autowezwania wybrzmiewającego w czasie godów Baranka (19,6–8); 10) imperatywów występujących w dialogu liturgicznym, zamykającym Księgę (22,6–21). Także w tej części pracy autorka jest bardzo konsekwentna, jeśli chodzi o sposób prezentacji omawianego materiału. Każdy paragraf zbudowany jest z czterech podparagrafów dotyczących podmiotu formującego, przedmiotu formowanego, imperatywów jako narzędzi formacji oraz efektów formacji. Przeprowadzona egzegeza jest poprawna, choć miejscami dość ogólna i mniej szczegółowa, porównując z poprzednim rozdziałem. Trzeba jednak zauważyć, że mimo tego udało się wydobyć z tekstu Apokalipsy wszystkie istotne elementy, które stanowią przedmiot zainteresowania recenzowanej monografii.

Podsumowując oba rozdziały egzegetyczno-teologiczne pracy, warto podkreślić, że Olszewska poprawnie wykorzystała obrane metody pracy z tekstem oraz uwzględniła założenia, o których pisała wcześniej: „Dokonanie właściwej interpretacji ostatniej księgi NT, a przez to należyte zaprezentowanie imperatywów jako narzędzi formacji, jest uzależnione od użycia czterech kryteriów: 1) kontekstem dla Ap jest liturgia i księga ta została dana zgromadzeniu liturgicznemu celebrującemu zmartwychwstałego Chrystusa; 2) Ap nie jest materiałem informacyjnym, lecz formującym mentalność wspólnoty przez refleksję nad tekstami ST w kluczu chrystologicznym; 3) naturalnym narzędziem komunikacji w Ap jest symbolizm, ponieważ księga ta należy do apokaliptyki; 4) interpretacji Ap nie można oderwać od *Sitz im Leben* wspólnoty” (s. 10). Na uznanie zasługuje także fakt, że autorka nie tylko respektuje wyjątkowość literacką i teologiczną

ostatniej Księgi Nowego Testamentu, ale także z dużym szacunkiem podchodzi do prowadzonych wcześniej badań. Nie oznacza to oczywiście bezkrytycznego przywoływania wyników dociekań innych autorów. Niejeden raz wchodzi w krytyczną polemikę z poglądami komentatorów, proponując także własne interpretacje i rozwiązania, co także stanowi o wartości recenzowanej monografii. Liczne odniesienia do literatury obcojęzycznej i polskiej, bogato udokumentowane w przypisach i bibliografii końcowej, zostały sporządzone starannie i bardzo konsekwentnie.

Zaproponowane analizy wypowiedzi imperatywnych w Apokalipsie jednoznacznie prowadzą do słusznej konkluzji, że towarzyszą one całej drodze Kościoła. Są remedium na konkretne problemy poszczególnych wspólnot (2–3) i jednocześnie dotyczą formacji Kościoła powszechnego (4,1–22,21) w procesie wychowania i dojrzewania wspólnoty (autoformacja), której celem jest ostateczne przygotowanie do zaślubin z Barankiem.

Monografię zamyka zakończenie (s. 253–257), zbierające syntetycznie wyniki przeprowadzonych analiz oraz wynikające z nich wnioski; wykaz skrótów (s. 259–261), bibliografia (s. 263–277), streszczenie w języku polskim (279–281) oraz angielskim (s. 283–2850), spis tabel (s. 287) oraz spis treści (s. 289–292).

Na koniec warto także podkreślić, że monografia została napisana językiem komunikatywnym i zrozumiałym, także dla czytelnika, który nie jest biblistą czy teologiem, co znacznie poszerza potencjalne grono jej odbiorców. Liczne odniesienia do tekstów oryginalnych podane zostały w transkrypcji, co umożliwia ich lekturę także nieznającym języka oryginalnego.

Niewątpliwie monografia K. Olszewskiej stanowi kolejne cenne opracowanie, pomagające lepiej zrozumieć przesłanie Apokalipsy Janowej i jej aktualność jako Księgi Kościoła i dla Kościoła. Potwierdza ono niezwykle cenny walor tekstu biblijnego, który nie służy tylko informacji, ale posiada moc formacyjną uczniów Jezusa. Wskazuje nie tylko konkretne sytuacje egzystencjalne wraz z wszystkimi złożonymi konsekwencjami wydarzeń, które przeżywa wspólnota Kościoła i poszczególni jej wierni, kiedy to formacja jest niezbędna, aby pozostać wiernym Chrystusowi i wyznawanej wierze, ale uświadamia postulat ciągłej autoformacji, przygotowującej do ostatecznego spotkania Oblubienicy Kościoła z Oblubieńcem Barankiem. Jestem głęboko przekonany, że recenzowana książka będzie bardzo użyteczna i pomocna dla wszystkich wiernych, którzy w Słowie Bożym dostrzegają niezbędny element duchowej drogi, formacji i wewnętrznego rozwoju. Myślę, że niniejsza publikacja zostanie przyjęta bardzo życzliwie przez czytelników, zwłaszcza zainteresowanych pogłębieniem orędzia Apokalipsy oraz

będzie stanowić kolejną cenną pomoc we wspólnotowej i samodzielnej lekturze medytacyjnej Księgi, zamykającej kanon Nowego Testamentu. Tym samym uzyskujemy kolejne nowe narzędzie tak ważnego i promowanego dzisiaj w Kościele apostołatu biblijnego, zgodnie z zaleceniem Soboru Watykańskiego, aby wierni mieli szeroki dostęp do Pisma Świętego (KO 22).

Bibliografia

- Biguzzi, Giancarlo. 2005. *Apocalisse, nuova versione, introduzione e commento*. Milano: Paoline.
- Brożek, Anna. 2012. *Teoria imperatywów i jej zastosowanie*, Kraków: Copernicus Center Press.
- Chrostowski, Waldemar. 2019. *Entuzjizm i sprzeciw wobec Chrystusa. Listy do Siedmiu Kościołów Apokalipsy*. Kraków: Biały Kruk.
- Kotecki, Dariusz. 2008. *Kościół w świetle Apokalipsy św. Jana*. Częstochowa: Wydawnictwo Edycja Świętego Pawła.
- Kotecki, Dariusz. 2021. *Zrozumieć Apokalipsę. Szkice egzegetyczno-teologiczne*. Rzeszów: Bonus Liber.